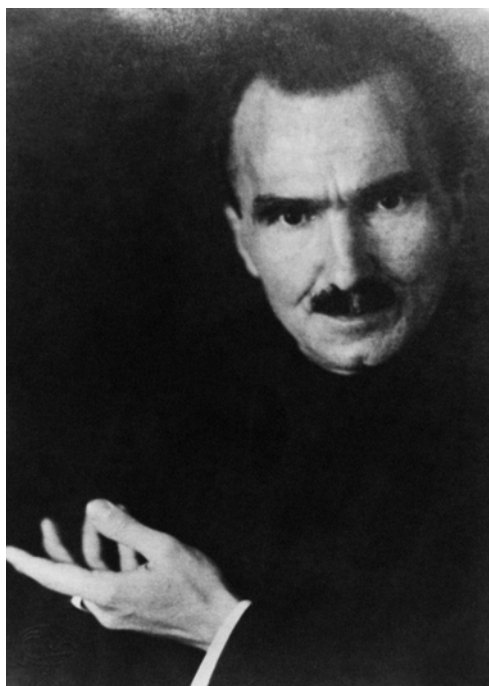

memorii | jurnale | călătorii

Nikos Kazantzakis. Atena, 1928.

NIKOS
KAZANTZAKIS

Jurnal de călătorie

ITALIA, EGIPT,
SINAI, IERUSALIM,
CIPRU, MOREEA

Traducere din greacă și note de
ION DIACONESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

PROLOG

Tigroaica, tovarășa mea de călătorie

Creatorul luptă cu o materie¹ dură, nevăzută, mai presus de el. Și cel mai mare învingător iese învins; pentru că întotdeauna cea mai adâncă taină a noastră – singura care merită să fie descrisă – rămâne de nedescris. Aceasta nu se supune niciodată conturului material al artei. Plesnim în fiecare cuvânt. Vedem un pom înflorit, un erou, o femeie, steaua zorilor și strigăm „Ah!“, și în inima noastră nu poate să încapă nimic altceva. Cum este înjosit acest „Ah!“ în cuvinte neobrazate, boite, pline de fumuri și închipuire, când voim, dezlegându-l, să-l facem cugetare și artă, să-l transmitem oamenilor, să-l scăpăm de destrămarea noastră!

Într-o noapte am avut un vis: eram aplecat peste un maldăr de hârtii și scriam, scriam, scriam... Gâfâiam ca și când aș fi urcat un munte; mă căzneau să salvez, să fiu salvat, luptam cu cuvintele, mă războiam să le îmblânzesc, le simțeam că țopăie în jurul meu sălbatic, că se împotrivesc ca niște iepe. Deodată, aplecat cum eram, am simțit, în creștetul capului, cum mă străpunge o privire. Am ridicat înspăimântat ochii și am văzut în fața mea un pitic, cu o barbă neagră până-n pământ: stătea, își clătina încet, cu dispreț, capul greu și mă privea. Înflorat, am plecat iarăși grumazul în jug și am continuat să scriu. Dar privirea

1. În orig., *ousia* – materie, substanță, lat. *essentia, substantia* – elementele constitutive ale lucrurilor reale, existente. Termenul are și sensul de miez, esență, gust, savoare.

îmi străpungea mereu, nemiloasă, creștetul capului. Am ridicat din nou ochii, încet, cu groază, și am văzut cum piticul tot clatină din cap a mâhnire și dispreț. Și deodată, pentru prima oară în viața mea, am simțit cum mă cuprinde o scârbă, o furie pentru hârțiile acestea, cărțile și cernelurile în care eram pierdut, pentru cauza mea cea dezgustătoare de a-mi închide într-un model de frumusețe propriul suflet.

Astfel, cu greața aceasta în viscere, m-am trezit. Un glas s-a înălțat în mine aspru. Ca și cum piticul era încă în fața mea și vorbea:

— Viața ta s-a scurs pierdută în încercări. La capătul fiecărui drum stă Victoria și așteaptă. Dar tu mereu te grăbești, îți pierzi curajul și te întorci. Mulțimea nu vede Sirenele, nu aude cântece în văzduh: oarbă, surdă, vâslește, aplecată, peste hambarele pământului. Cei mai aleși, căpitani, aud înăuntru lor o Sirenă – sufletul lor – și își trec viața împăratește împreună cu ea. Ce altă valoare are, crezi, viața? Însă cei mutilați aud Sirenele și nu cred, sunt prudenți și lași, cântăresc acel Da și acel Nu cu balanța-scatiu toată viața. Și mor. Iar Dumnezeu, neștiind unde să-i arunce – să nu împodobească Hadesul, să nu molipsească Paradisul –, poruncește să fie atârnați între pieire și nepieire, cu picioarele-n sus, în văzduh. Ești un mutilat, și mi-e rușine să te car cu mine!

Iar eu am clătinat din cap și am răspuns:

— Am ajuns până la capăt; și la capătul fiecărui drum am găsit abisul.

— Ai găsit nevrednicia ta de a înainta! Abis numim ceea ce nu putem să legăm printr-o punte. Nu există abis, nu există capăt; există numai sufletul omului, și acesta, sufletul, le numește pe toate potrivit cu vitejia sau lașitatea lui. Hristos, Buddha, Mahomed au găsit un abis, dar au aruncat o punte și au trecut. Și împreună cu ei au trecut turmele de oameni. Aceștia sunt păstorii. Aceștia sunt eroii.

— Unul ajunge erou de la Dumnezeu, altul, prin lupta lui. Mă lupt!

— Erou? Dar erou înseamnă supunere la ritmul mai presus de individ. Și tu ești încă plin de neliniște și răzvrătire. Nu poți să supui haosul înăuntrul tău și să crezi cuvântul pur. Și te justifici smiorcându-te: „Nu mă încap formele cele vechi!“ Dar înaintând în artă ai fi putut să ajungi la hotarele eroice, unde cu ușurință să încapă, să trudească zece suflete ca al tău! Căutând adevărul, fie și mutilat și omenesc, puteai să supui forțele naturale, să găsești și să formulezi legi care să întindă peste pământ cercul libertății noastre. Și de la simbolurile încă vii ale religiei să te avânți în dumnezeieștile tale încercări și să dai o formă sincronizată¹ eternelor pătimiri ale lui Dumnezeu și ale omului.

— Ești nedrept. Inima ta nu cunoaște mila. Te-am ascultat din nou, o, glas nesuferit și nemilos, la fiecare răspântie de drumuri, unde stăteam ca să aleg.

— O să mă auzi la fiecare plecare a ta.

— Niciodată nu am plecat. Mereu înaintez, părăsind ceea ce am iubit, sfâșiindu-mi inima.

— Până când?

— Nu știu. Până când o să ajung pe vârful meu. Acolo o să mă odihnesc.

— Vârf nu există. Există numai înălțime. Odihnă nu există. Urăsc trupul tău, sufletul tău, mintea ta. Nu mai pot, nu mai vreau să călătoresc împreună cu tine.

Acest glas nemilos – *Tigroaica, tovarășa mea de călătorie* – mă însoțea, chiar dacă mă ura, în toate călătoriile mele. Pe toate le-am văzut împreună. Am mâncat și am băut amândoi la

1. În orig., *sygchronisméne* – sincronizată în sensul de a fi în pas cu vremurile noastre, potrivită cu timpurile noastre, armonizată cu lucrurile, faptele și realitatea zilelor noastre.

mesele străinătății, am suferit împreună, ne-am bucurat împreună de munți, de femei, de idei. Și când, încărcăți de prăzi, plini de răni, ne întorcem de-acum în răcoroasa, liniștita noastră chilie, tigroaica aceasta, tăcută, mi se agață de creștetul capului. Acolo e culcușul ei. Se întinde comod în jurul craniului meu, își vâă ghearele în creierul meu și ne gândim la câte am văzut și la câte avem încă să vedem.

Ne bucurăm amândoi că toată lumea aceasta, văzută și nevăzută, este o taină nedelegată, adâncă, de neînțeles, dincolo de minte, de năzuință, de certitudine. Tăifăsuim amândoi – Tigroaica, tovarășa mea, și cu mine – și râdem că suntem atât de duri, tandri și nesățioși și că într-o seară, sigur, o să mâncăm un pumn de țărână să ne săturăm. Și când avem chef mult, sau o amărăciune de nesuportat, ne jucăm și-l punem pe Dumnezeu să-i cânte sărmanului om, tremurând, imnuri înflăcărate.

Ce bucurie, Dumnezeul meu, să trăiești și să vezi și să te joci cu marea Tigroaică și să nu te temi!

Și într-o dimineață să te scoli și să spui: „Cuvintele! Cuvintele! Altă mântuire nu există! Nu am în puterea mea decât 24¹ de soldaței de plumb, voi vesti mobilizarea, voi ridica oastea, voi învinge moartea!“

Și mai știi bine că moartea nu este învinsă; dar valoarea omului nu este Victoria, ci lupta pentru Victorie. Și mai știi acest lucru, cel mai greu: nu este nici luptă pentru Victorie. Valoarea omului este una singură, aceasta: să trăiască și să moară vitejește, fără să accepte răsplată. Și încă un lucru, cel de-al treilea, cel mai greu chiar: certitudinea că nu există răsplată care să te umple de bucurie, mândrie și vitejie.

1. 24 – numărul literelor din alfabetul grecesc.

I

ITALIA

(Assisi – Roma)

Nikos Kazantzakis la Florența, împreună cu arheologul Doro Levi și cu sora acestuia, Edvige. 1926.

1. Sfântul Francisc

Primul chip care mă aștepta în Italia fascistă era plin de smerenie și de dragoste: Sfântul Francisc din Assisi. Plecasem în grabă din Spania ca să ajung la marea lui aniversare de șapte sute de ani¹. Mussolini a proclamat ziua aceasta sărbătoare națională, cel care s-a pus în slujba sărăciei, ascultării și fecioriei a fost înregimentat în cămășile negre, ziariștii și filozofii s-au angajat să descopere virtuți franciscane în noile batalioane fasciste.

Mii de bărbați și femei urcau pe jos, iar alții, cu automobile și căruțe drumul suitor de la stație spre micul oraș încântător. Praful se ridica des și aerul mirosea a benzină. O fată palidă, într-o mașină, își scoate gentuța și-și colorează buzele în roșu-aprins înainte să intre în Assisi și să se închine la sfânt.

Urc, emoționat, pe cunoscutul drum iubit. Assisi strălucește în soare, sus, pe colină. Deslușesc în stânga marea mănăstire Sfântul Francisc, în dreapta biserica Sfânta Clara, și dintre mugetele automobilelor izbutesc să deosebesc adâncul, preadulcele glas care se revarsă din clopotele de la Sfântul Rufinus.

Acum doi ani, timp de mai multe luni, mă bucuram, aici în Assisi, de tainica dulceață a smereniei franciscane. Uneori câte o englezoaică ori câte un american mai tulburau liniștea. Dar plecam repede, și patria simplă a „soțului Sărăciei“ își continua liniștită visul deasupra tăcutelor livezi de măslini ale Umbriei.

1. Dat fiind că Sfântul Francisc a murit pe 3 octombrie 1226, rezultă că această călătorie a lui Kazantzakis în Italia a avut loc în octombrie 1926.

Astăzi este de nerecunoscut, desfigurat, fermecătorul Assisi. Două milioane de pelerini au trecut prin el în ultimele trei luni.

Toate casele au ajuns hoteluri, toți blânzii locuitori au devenit negustori hrăpăreți, rochiile fetițelor s-au scurtat până deasupra genunchilor.

Anevoie dau la o parte gloata ca să trec. Tineri cu cămăși negre țin în mână o măciucă scurtă și înaintează, cu căciula neagră strâmbă, și canaful li se clatină amenințător peste frunte. Pe ziduri – chipul Duceului, sălbatic, încrâncenat, cu o falcă enormă.

Călugări îngrijiți, femei proaspăt fardate, uscate, englezoaice fără sâni, americani cu înfățișare de maimuță, cardinali în mățăsuri mov, carabinieri cu pene de cocoș, cu cocoși întregi în loc de cap, mici femei provinciale din popor, neîndemânatică încă, pentru că, în sfârșit, abia au ajuns, acum, la sărbătoarea sfântului. „Binecuvântat fii, Doamne, pentru sora Desfrânata!“

Mă gândesc, despiciând cu forță mulțimea pestriță: ce legătură are Sfântul Francisc cu Italia fascistă? Ce legătură are cu toată viața noastră contemporană? O mare indignare îl cuprinde pe cel care privește cu ochi curat această sărbătoare nerușinată, nu pentru că epoca noastră este atât de opusă idealurilor franciscane, ci pentru că nu are onestitatea s-o mărturisească. Minciuna, ipocrizia, lașitatea umplu inima de indignare.

Mă așez într-o mică piață din Assisi, vizavi de un locșor unde a fost casa părintească a sfântului, și mă gândesc la toată drumeția lui sufletească, donquijotescă. Când a început să propovăduiască în această piață de-aici – în aprilie 1207 – copiii de pe drum îi aruncau dindărăt cu pietre și noroi, și el, copilul de nobil al orașului, dansa în mijlocul pieței, în fața tatălui său furios, și striga: „Vreau să zidesc o biserică; oricui îmi va da o piatră, Dumnezeu îi va da un dar; oricui îmi va da două pietre, Dumnezeu îi va da două daruri; oricui îmi va da trei pietre, Dumnezeu îi va da trei daruri!“

Toți râdeau, și el râdea împreună cu ei: „Ce suntem noi“, striga voios, „altceva decât caraghioșii¹ lui Dumnezeu, care am fost născuți ca să înveselim inimile oamenilor?“

Încet-încet, se adunau în jurul „măscăriciului lui Dumnezeu“ primii prieteni. Umblau toată ziua desculți, vestind cu bucurie și râsete Împărăția lui Dumnezeu. Noaptea se strângeau într-o vale seacă, la ruinele unei biserici. Se înghesuiau unul într-altul, pentru că le era frig. Șiroaiele ploii curgeau peste ei și nu aveau nimic să se acopere. Dar dimineața se trezeau veseli și umblau iarăși propovăduind și cerșind.

Se așezau la amiază pe o piatră, la soare, aproape de un izvor, și mâncau bucățile de pâine uscată și resturile pe care li le dădeau de la masă. Și Francisc râdea și spunea: „Fraților, să slăvim pe Dumnezeu pentru că ne-a dat marea fericire de-a trăi, de-a ne așeza la soare și de-a mânca pâine la masa boieroacei Sărăcia!“

Proclama: „Virtutea cea mai înaltă este sărăcia.“ Văduva aceasta a lui Hristos, alungată de la toate casele, disprețuită, umbla pe drumuri, și nimeni n-o voia. Și Francisc a iubit-o și a luat-o de soție. Sărăcie, ascultare și feciorie, iată cele trei mari virtuți franciscane.

Dacă aceste trei mari virtuți ar fi biruit, dacă toți ar fi devenit franciscani, lumea ar fi pierit. Dacă iarăși Francisc ar fi propovăduit idei mai practice, predica lui nu ar fi avut nebunia care, doar ea, poate să farmece și să mântuiască sufletele oamenilor. Idealul trebuie să stea drept, dacă vrea să înnoiască fața pământului, mult mai sus decât puterea omului. În aceasta constau tainica lui forță, farmecul, dureroasa încordare a sufletului ca să-l ajungă, înfricoșătoarea înălțare care mărește statura omului.

Francisc cutreieră Italia propovăduind cu bucurie cele mai aspre virtuți, zidește mănăstiri, Sfânta Clara adună primele surori, sfântul se neliniștește. „Mă tem“, spunea el, „că Diavolul

1. Aici cu sensul de măscărici, personaje vesele care-i distrag pe oameni de la grijile cotidiene.

ne trimite surorile acestea. “ Poruncește ca frații să nu vorbească, să nu viziteze surorile. Totuși, într-o zi a fost învins el însuși. Odată, Sfânta Clara a dorit ca sfântul să mănânce în mănăstirea ei, de Sfântul Damian. Francisc a refuzat; dar într-o zi i s-a făcut milă de ea și s-a dus.

Surorile așternură masa frugală: pâine, apă, măslină. Francisc începu să vorbească. Și pe neașteptate se deschiseră ușile și se năpustiră înspăimântați o mulțime de călugări – alergaseră aici, de la mănăstirea lor, pentru că văzuseră cum se înalță flăcări și cum îl cuprind pe Sfântul Damian. Au crezut că izbucnise un incendiu. Dar Sfânta Clara a zâmbit și a spus:

— Nu este incendiu, fraților. Era fratele Francisc care vorbea.

Cu timpul, grele amărăciuni apăsau crunt inima lui Francisc. Prietenii lui au început să-i încalce poruncile: adunau bani, iubeau casele bogate, făceau colecție de cărți. Într-o zi a văzut un tânăr monah cum ținea cu mândrie o psaltire, a lui. „Fiul meu“, i-a spus, „dacă ai astăzi o psaltire, mâine o să vrei să ai un sinopsar¹, o să urci la o strană înaltă și o să-i strigi fratelui tău: Adu-mi sinopsarul meu!“

Iubirea de proprietate, setea de învățătură, aroganța și neascultarea, femeile, toți lupii Celui Viclean intrau în stâna sfântului. Astfel, chinuit, cu tot trupul sfâșiat de suferințe, se apropia de moarte. Dar vesela, înalta dispoziție nu l-a părăsit. Orb, muribund, într-un colț dintr-o grădină, jos pe pământ, fără somn din pricina durerilor și a șobolanilor care mișunau peste el, a compus faimoasele imnuri, și dimineața l-au găsit călugării cum cânta bătând din palme: „Bindecuvântat fii, Doamne, pentru fratele Soare. Bindecuvântat fii, Doamne, pentru sora Lună, pentru fratele Vânt, pentru fratele nostru Focul.“ Și când să-și dea duhul, s-a ridicat și le-a spus să adauge ei imnurilor sale și acest vers: „Bindecuvântat fii, Doamne, și pentru sora Moarte.“

1. Sinopsar – carte de cult, compendiu cu slujbele religioase și Evangheliile puse în paralel.

Astă-seară, cât de îndepărtată, cât de incredibilă mi se păru toată această poveste minunată! În Italia fascistă, în toată omenirea contemporană înarmată până-n dinți, plină de ură, carnivoră, umblă Sfântul Francisc și este sărbătorit, încununat cu flori – ca o jertfă înjunghiată.

Ne aflăm în constelația lupilor. Sfântul Francisc este un miel mic și ne place – exact pentru că suntem lupi.

Cuprins

Prolog

Tigroaica, tovarăsa mea de călătorie. 5

I. ITALIA (Assisi – Roma)

1. Sfântul Francisc 11

2. Mussolini 16

II. EGIPT

1. Nilul 29

2. Cairo 37

3. Piramidele 43

4. Egiptul de Sus 48

5. Viața contemporană 59

6. Kavafis 70

III. SINAI

1. Sinaiul 79

2. O scrisoare 124

IV. IERUSALIM

1. Spre Pământul Făgăduinței 131

2. Ierusalimul 137

3. Paștile 142

4. Geamia lui Omar 147

5. Bocetul evreilor 153

6. Pământul Făgăduinței 157

V. CIPRU	
Insula Afroditei	167
VI. MOREEA	
1. Plecare... ..	175
2. Golful corintic	183
3. Fortărețele Moreei	189
4. Prezentare a peisajului	196
5. Glarentza medievală	203
6. Peisajul Olympiei	212
7. Atmosfera simbolică a mitului	220
8. Karytena, Toledo grecesc	226
9. Bătrânul Moreei	234
10. Farmecul Spartei	243
11. Ruinele Spartei	247
12. Mystras	254
13. Profetul Greciei Noi	262
14. Muritori și nemuritori	269
15. Treizeci și trei de ani în pământ... ..	276
16. Monemvasia, Gibraltarul Greciei	282
17. Micene	291
18. Problemele civilizației neogrețești	299